

Ieva Zepa

Ģeometriskā ornamenta klātbūtne Stirnieņu apkaimes sakrālajā telpā*

Atslēgas vārdi: ģeometriskais ornaments, sakrālā telpa, lūgšanu vieta mājās, katoļu baznīca, sinkrētisms, pirmskristietiskās nozīmes zudums

Kopsavilkums

Raksta mērķis ir ieskicēt divu pasaules redzējumu – folkloras un kristietības – līdzās pastāvēšanu Stirnieņu draudzes (Austrumlatvija) iedzīvotāju domāšanā un aplūkot konkrētus piemērus. Par pētījuma objektu ir izvēlēta Stirnieņu apkaimes sakrālās telpas daļa, tajā ietverot lūgšanu stūrīšus mājās un Stirnieņu katoļu baznīcu. Stirnieņu apkaimes sakrālajā telpā izmantotie rotājošie raksta elementi atrodami galvenokārt tekstilijās, kurās apvienots ģeometriskais ornaments, stilizētais augu ornaments un kristīgā simbolika. Šajā apvidū spēcīga ietekme uz cilvēku domāšanu ir katoliskajai tradīcijai; dievnamu un lūgšanu stūrīšu tekstiliju rotājumos klātesošie ģeometriskie ornamentu ir vairs nedz maģiskās un sakrālās informācijas nesēji, bet to darinātāju skaistuma izjūtas izpausme.

Presence of Geometric Ornament in the Sacred Space of the Stirniene Neighbourhood

Key words: geometric ornament, sacred space, prayer space at homes, Catholic church, syncretism, loss of pre-Christian meaning

Summary

The aim of this paper is portraying the co-existence of two world views, folklore and Christianity, in the beliefs of the Stirniene neighbourhood (Eastern Latvia) residents, observing it through specific visual occurrences. The chosen case study is sacred spaces in Stirniene and surrounding areas, including prayer spaces at homes and Stirniene Catholic church. In the sacred spaces of Stirniene, geometric ornaments are mainly found in textiles, which feature surprising solidarity and intertwining between folk geometric ornaments, stylised plant motifs, and Christian symbols. The Catholic tradition strongly influences people in this region, which leads to a conclusion that

* Publikācija izstrādāta ar Latvijas Atveseļošanas un noturības mehānisma plāna 5.2. reformu un investīciju virziena “Augstskolu pārvaldības modeļa maiņas nodrošināšana” 5.2.1.r. reformas “Augstākās izglītības un zinātnes izcilības un pārvaldības reforma” 5.2.1.1.i. investīcijas “Pētniecības, attīstības un konsolidācijas granti” otrās kārtas “Konsolidācijas un pārvaldības izmaiņu ieviešanas granti” projekta Nr. 5.2.1.1.i.0/2/24/I/CFLA/007 “Latvijas Universitātes iekšējā un ārējā konsolidācija” atbalstu.

geometric ornaments featured in churches and prayer spaces no longer carry magical or sacred information, but perform the role of the aesthetic sense of their creators.

Ievads

Stirniene – mazs, zeltīts puteklītis uz lielās pasaules kartes. Bagāta kultūrvēsturiskā Latgales reģiona sastāvdaļa, neraugoties uz dažādiem laikiem, varām, liktenīgām politiskajām kolīzijām. Neliela apdzīvota vieta Latgales ziemeļrietumos, piecdesmit kilometru attālumā no Rēzeknes, Madonas, Preiļiem un Jēkabpils.

Stirnienes baznīcas cēlājs priesteris Pāvils Virketiss¹ (1864–1946) mācījis, ka fiziskus dotumus var mērīt arī ar “garīgām” mērvienībām: “Cik tāli nu bazneicys da skūlys? – vīna rožonca”² (Vaivode 1996). 21. gadsimtā, braucot ar automašīnu no Stirnienes līdz minētajām pilsētām, attālums ir vīna rožonca. Stirnienē kopš sendienām pieņemts mājās pirms došanās ceļā piesēst iz laimeīga minuteņa³ un pārvest krusta zīmi. Mājas ārdurvis rotā un sargā trīs krusti, kas uzvilkti ar baznīcā Trejkungu dīnā⁴ svētīto krītu, laimes pakavs pie stenderes un Jāņu vakarā aizsprauts pīlādža zariņš, bet sētā pret visādu ļaunumu aug cārmyukša⁵ pi vōrtu (Vilkaušs 2024). Veiksmi darbā sūta ar senu teicienu: “Dī’s [Dīvs] paleidz!” Pie galda labas ēstgribas vēlējums vienmēr bijis vispārējs un dienišķs svētības rituāls: “Dī’s svētej!”, uz ko pie galda sēdošie atbild: “Ar svēteibu!” (Gruduls 2019; Vaivode 1996). Pūpolsvētdienas rītā ģimenes tēvs vai māte vieglītēm ieper mājiniekus ar pūpolu zaru, sakot: “Opols kai pyupuls! Slimeiba ōrā, veseleiba īškā!” (Gruduls 2019), vēlāk dodas uz dievnamu, kur tiek svētīti pūpolu un zaļumu zari, ko gada garumā “pi obrozim”⁶ glabā mājas svētībai. Kopš 19. gadsimta beigām Stirnienē pierakstītas gan pirmskristietisko informāciju nesošas tautasdziesmas, gan ar misionāru evaņģelizācijas darba rezultātā iegūtajiem kristīgajiem elementiem, tāpat ticējumos, buramvārdos, vēstītājfolklorā atpazīstami kā senie priekšstati, tā katolicisma uzslāņojums. Šī savdabīgā dzīves un kultūras telpa ir arī Stirnienes apkaimes materiālais un nemateriālais mantojums, viens no latgaliskās un katoliskās identitātes stūrakmeņiem šai apvidū.

Katrs laiks cilvēces vēsturē nāk ar senču pārmantoto vērtību pārskatīšanu – arī 21. gadsimtā cilvēki pat nelielos kolektīvos un konkrētās dzīvesvietās atkal un atkal pārvēti no sendienām saņemto mantojumu. Stirnienē kopš 17. gadsimta darbojies jezuītu misijas punkts (*Missio Borchiana*⁷). 1767. gadā pirmo koka baznīcu cēlis Polijas-

¹ Priesteris pats dokumentos parakstās ar diviem ‘s’ uzvārda izskaņā (Stirnienes draudzes arhīvs).

² Rožukronis (latg.) – tradicionāla katoļu lūgšana Dievmātei, sastāv no trīs (mūsdienās no četrām) daļām, katrā daļā pieci noslēpumi, apceroti Dievmātes un Jēzus dzīvi, katram noslēpumam seko “Tāvs myusu”, desmit “Esi sveicynōta, Marija” un “Gūds lai ir Tāvam”. Vienas daļas garums aptuveni 20–30 minūtes.

³ Uz laimīgu ceļa brīdi; laimīgam ceļam.

⁴ 6. janvāris ir Triju Kēniņu diena jeb Epifānija, jeb Zvaigznes diena, kad atceras trīs austrumu gudro atnākšanu pie Jēzus Bērna ar dāvanām. Katoļu baznīcās šajā dienā svēta krītu, vīraku un dārglietas kā simboliskas kēnišķās veltes.

⁵ Pīlādzis (latg.).

⁶ Svētбилde (no poļu val.).

⁷ Nosaukums pēc Varakļānu un Preiļu apkaimes (Varakļāni, Stirniene, Gaļāni, Riebiņi, Preiļi utt.) jezuītu “misiju” dibinātāju grāfu Borhu vārda attiecināms uz visām kapelām un baznīcām, kas atradās uz viņu īpašumiem (Kučinskis 1981, 125–126).

Lietuvas kopvalsts valstsvīrs, Varakļānu muižas īpašnieks grāfs Jans fon der Borhs (1713–1780) (Čakuls 1997, 439; Krūmiņš 2003, 41). 18. gadsimtā Stirniene kļūst par patstāvīgu draudzi (Kučinskis 1981, 125–126). Balstoties vēstures datu pārskatos, katoļu baznīcas historiogrāfs Henrihs Strods norāda, ka regulāra dievkalpojumu apmeklēšana Latgales laukos nostabilizējās 19. gadsimta pirmajā pusē, bet īpaši pēc dzimtbūšanas atcelšanas (1861. gadā). Par stabilu katolicisma iekļaušanos Latgales iedzīvotāju dzīvesveidā var runāt tikai ar 19. gadsimta otro pusi (Strods 1996, 220). Savukārt kultūrvēstures pētnieks Tadeušs Puisāns vedina domāt, ka blakus svētbildēm, krucifiksam, svētītajiem priekšmetiem un sakramentālijām, Dievmātes godināšanas kultam, dažādu garīgo dziesmu un prakšu pielietošanai ģimenes godos turpina plaši saglabāties senču tradīcijas, pret ko Katoļu Baznīca izrāda apbrīnojamu iecietību. “Ja Katoļu Baznīca nebūtu vienojusi ap sevi tautu, cik tālu vien iespējams, ar tautas tradīcijām, iespējams, ka latviešu tauta vismaz Latgalē būtu izzudusi vai pārslāviskota. Šādi Katoļu Baznīca glāba tautas tradīcijas, bet tautas tradīcijas glāba tautu” (Puisāns 1997, 19). Latvijas brīvvalsts laikā reliģijai ir stabila un nozīmīga vieta un loma gan cilvēku privātajā, gan sabiedriskajā dzīvē. Kā visā valstī, tā arī Stirnienes apkaimes skolās tiek mācīta ticības mācība. To pasniedz katoļu prāvests, jo apkaimē gandrīz visi ir katoļticībai piederīgie. Katoļu priesteris ar uzrunām piedalās laicīgajos pasākumos; laicīgās amatpersonas aktīvi darbojas draudzes dzīvē; skolēnu koris dzied svētku dievkalpojumus; aizsardzes rīko mājturības kursus draudzes namā; tiek rīkotas kopīgas draudzes un pagasta talkas un loterijas. 20. gadsimta vidū un otrajā pusē visu kardināli maina padomju varas uzspiestā ateisma ideoloģija ar baznīcas un kristīgo vērtību noliegšanu. Savukārt 90. gados līdz ar valstiskās neatkarības atjaunošanu pastiprināta vērtība tiek saglabāta folkloras mantojumam. 20. gadsimta pēdējās desmitgadēs Latvijas kristietības kārtējais izaicinājums ir bijis postmodernisms, kas kristiešiem licis no jauna pamatot kristietības pamatvērtību nozīmīgumu – arī Latvijas sabiedrībā sastopoties ar robežu nojaukšanu un sapludināšanu, patērētājkultūras pastiprināšanos, radikālā perspektīvisma uzplaukumu, fragmentāciju u. c. (Tēraudkalns 1999, 89). 21. gadsimta izaicinājums ir nedrošā ārpolitiskā situācija, globalizācija un mākslīgais intelekts.

Raksta nolūks ir ieskicēt divu pasaules redzējumu – folkloras un kristietības – līdzās pastāvēšanu Stirnienes cilvēku domāšanā un estētiskajās izjūtās tautas kristietības izpausmēs un aplūkot konkrētus vizuālos piemērus 20.–21. gadsimtā. Pētījuma mērķis ir noskaidrot, vai abi pasaules skatījumi tiek uzlūkoti par vērtību, vai viens tiek upurēts par labu otram. Par piemēru ir izvēlēta Stirnienes apkaimes sakrālā telpas daļa, tajā ietverot katoļu dievnamu un mājas lūgšanu vietu (lūgšanu stūri, lūgšanu kaktu, goda stūri) vairāk nekā 30 mājsaimniecībās – goda istabā novietotas svētbildes (“obrozi”) un krucifikss (“mūceņa”). Stirnienes draudzē mājas altārim pamatā lietots viens nosaukums – “obrozi”, ko var tulkot kā ‘vietu pie svētbildēm’.

Pētījumā izmantotas lauka pētījumu padziļinātās intervijas, līdzdalīgie novērojumi (ar piedalīšanos, iesaistīšanos), personīgie vērojumi un fiksējumi

dienasgrāmatā (kopš 1990. gada), dokumentālā bāze (Stirnienes draudzes un privāto arhīvu materiāli), vizuālie materiāli, fiziskie artefakti (sādžu krucifiksi, altārsegas), kas ļauj izpētīt kā atsevišķu fenomenu, tā veikt salīdzinājumu un iegūt pārliedzinošu, padziļinātu izpratni par kādu notikumu, notikumu attīstību, konkrētu situāciju vai procesu un tā virzību, konstatējot pārmaiņas izpētes objektos (Adams et al. 2013, 65).

Intervētās personas dalījušās atmiņās par Stirnienes apkaimi, savos dzīvesstāstos aplūkojot dzīves notikumus pēc izvēles, kā arī uzrunātas ar konkrētiem jautājumiem par pētāmo tēmu no folkloras/relīģijas pozīcijas. Sniegtās atbildes atklāj gan intervējamā personību, gan pasaules redzējumu, kultūras, relīģijas, folkloras ietekmi konkrētajā dzīves gājumā. Sākotnēji tās bijušas neformālas sarunas ar draudzes locekļiem par dažādiem laikiem Stirnienē un saņemtu piebildi: “Tu aizrokst’ itū, bārns, aizrokst, a to nivīns vaira nazynōs i napastōsteis, kai beja. I vysaiž beja. [...] Kas ar spolvu īraksteits, tū ar cērvi naizcērss. [...] Par myužu tik radzāts i izaradzāts, i pīdzeivōts, i pōrdzeivōts. Nazcik romanu varātum pīraksteit” (Vaivode 1996).

Gadījumu izpēte notikusi dabiskajā vidē – vietējā Stirnienes sv. Laurencija (jeb sv. Laura⁸) draudzes teritorijā, kas izdalīta kā administratīva vienība Latvijas kartējumā, jo no agrārreformas 1920. gadā⁹ līdz 20. gadsimta 60. gadiem pielīdzināma Stirnienes pagasta, vēlāk Stirnienes ciema padomes robežām. 1973. gadā atkal tiek veidots jauns administratīvais dalījums un aptuveni puse no Stirnienes ciema padomes teritorijas tiek pievienota Varakļānu ciema padomei, zaudējot arī savu nosaukumu. Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas Stirniene ietilpst Madonas rajonā kā daļa no Varakļānu pagasta¹⁰. Daļa bijušā Stirnienes pagasta teritorijas pievienota tagadējam Varakļānu pagastam (LP 2002, 558–559). Kopš 2010. gada teritoriālās reformas Stirniene ar pieguļošajiem ciemiem iekļauta Varakļānu novada Varakļānu pagastā. Daļa no bijušā Stirnienes pagasta teritorijas paliek iekļauta Riebiņu novada, vēlāk Preiļu novada Sīlukalna pagastā. Stirnienes draudze aplūkojamajā laikposmā 20.–21. gadsimtā palikusi savās sākotnējās robežās ar minimālām izmaiņām¹¹, tādēļ, lai izvairītos no liekām jukām, pētījumā izmantota šī administratīvā un teritoriālā vienība kā ģeogrāfiski, tā aptverot vienas kopienas locekļus.

Folkloristikai raksturīgs starpdisciplinārs skatījums. Publikācijas izstrādes pamatmetode ir deskripcija, autoetnogrāfiskā pieeja un gadījuma situatīvā (case study) pētniecības analīze. Šī darba ietvaros gadījums klasificēts pēc amerikāņu pētnieka Džona Geringa (John Gerring, 1967) definēšanas principiem – “gadījumam jāietver fenomens, kura apraksts vai paskaidrojums tiek veikts” (Gerring 2017, 26–36); jāapskata folkloras un kristietības savstarpējā mijiedarbība vai tās aspekts (konkrētajā

⁸ Kopš 1990. gada sv. Laura draudze – LR Tieslietu ministrijas Relīģisko lietu pārvaldes relīģiskās organizācijas reģistrācijas apliecība Nr. RO 0724, izdota 1991. gada 28. februārī.

⁹ 1920. gadā no Stirnienes pagasta atdala daļu teritorijas, lai pievienotu jaunveidojamam Rudzātu pagastam. Likums par Latvijas teritorijas iedalīšanu aprīņķos. (03.07.1924.) Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums. <https://periodika.lndb.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#panel:palissue:368965|article:DIVL118|query:likumu%20Likums%20par%20Latvijas%20teritorijas%20iedal%C3%AD%C5%A1anu%20apri%C5%86%C4%B7os%20iedal%C4%AB%C5%A1anu%20Apri%C5%86%C4%B7is%20> (15.12.2024).

¹⁰ <https://enciklopedija.lv/skirklis/22981> (23.04.2022).

¹¹ Pēc 1915. gada, kad ievērojamu Stirnienes draudzes daļu atdala un pievieno jaunveidojamajai Rudzātu draudzei (Cakuls 1997, 390).

gadījumā zīme vai ornaments). Pētījumā pielietota arī dzīves rakstīšanas (life writing) metode, kas aptver daudzus personīgo stāstījumu veidus. Dzīves rakstīšana ir izmantota kā vispārējs veids, kā indivīdiem izpētīt un novērtēt savas emocijas un atmiņas, identitātes izjūtu (Howes 2020). Tāpat pielietota autoetnogrāfiskā pieeja, kam ir nepieciešama pētnieka personiskā pieredze, kas ir īpaši svarīga specifisku pētāmo jautājumu datu iegūšanai un analīzei, kā arī pētniecības subjektu sniegtās informācijas interpretācijai (Adams 2021).

Nereti autoetnogrāfiskajai pieejai pārmet metodoloģiskas precizitātes trūkumu, bet vienlaikus arī norāda, ka tas neliecina par zinātnisku principu neesamību. Galvenais autoetnogrāfijas devums ir ievērojamā iegūto datu potenciālā dažādība un fakts, ka “autoetnogrāfiski teksti bieži nepiemērojas tradicionālai pētījuma struktūrai” (Adams et al. 2013, 53, 64–65; Chang 2008, 61). Šī pētnieciskā darba ietvaros autores personīgā pieredze un Stirnienes iedzīvotāju sniegtās liecības savijas kopīgā vizuālā naratīvā par ģeometriskā ornamenta izpausmēm – autoetnogrāfija nav galvenais metodoloģiskais avots, bet iedvesmo darba pieeju datu ieguvei, apstrādei un informācijas formatēšanai.

Pirmkārt, personīgi tuvā un pazīstamā reliģiskā tradīcija un tautas dievbijības izpausmes, iepazītas ģimenē, vietējā sabiedrībā un personībās, tiek pielietotas, lai interpretētu pētījuma subjektu sniegtās liecības un veidotu fokusētu izpratni par pētījuma tēmu no interviju un dokumentālo materiālu klāsta, apskatot kultūru kā izdzīvotās pieredzes neatdalāmu izpausmi (Boylorn, Orbe 2014, 19–20). Otrkārt, personīgā pieredze un zināšanas par apspriestajiem jautājumiem ļauj koriģēt datu ievākšanas procesu un pielāgot to dažādajām interviju subjektu situācijām. Šeit jāuzsver divas īpaši svarīgas lomas – spēja izprast intervējamo dzīves pieredzes, identificējot pētījumam aktuālus sarunas pavedienus un uzvedinošus jautājumus un atšifrējot sniegtās informācijas lomu kultūrvēsturiskās vides ietvaros (Chang 2008).

Lai dziļāk izprastu pētāmo materiālu, kas iegūts lauka pētījumos un kvalitatīvo interviju laikā, lietota kontekstuālā pieeja. Stirnienes apkaimē veiktajos lauka pētījumos dzīvesstāsts bijis konteksts un ietvēris informāciju arī par zīmju un ornamentu lietošanas tradīcijām. Atspoguļojot pētītās teritorijas savdabību un latgaliski katolisko identitāti (Beitnere 2008), dzīvesstāsts sniedzis vērtīgas ziņas par kultūrvēsturisko kontekstu Stirnienes draudzē 20.–21. gadsimtā ar atsevišķiem ekskursiem tuvākās apkaimes draudzēs.

Gadījumu analīzes pielietošana ļāvusi detalizētāk uzlūkot Stirnieni kā apdzīvotu vietu (draudzi, pagastu) un iedzīvotāju kopienu (atsevišķus indivīdus, grupas) vienotā veselumā, kā robežas veido dažādi laika periodi, notikumi, politiskās ideoloģijas, politiskie un sociālekonomiskie lēmumi, institūciju darbība (baznīcas, skolas, citu valsts struktūru) un izpētes procesā atklāt arī jaunas pazīmes tradīcijas kontekstā (piemēram, rūpnieciski, masveidā ražoto liturģisko drēbju izmantošana baznīcās). Raksta apjoma dēļ nav iespējas veikt iesaistīto personu (folkloras vācēji, teicēji, intervētie, kopienai nozīmīgas personības) un plašu kopienas konteksta raksturojumu, kā arī izpētes objekta plašu aprakstu, iekļaujot iespējami daudzas nianšes un detaļas, lai veidotu izvērstu mozaīkveida pārskatu. Tas atstājams turpmākajai pētniecībai.

Pētījums tverams sinkrētisma kontekstā, kas raksturo “dažādu reliģisko pārliecību un uzskatu sajaukšanos”¹² un šīs mijiedarbības rezultātā radušās izmaiņas attiecīgajos uzskatos. Eksperti norāda, ka sinkrētisms galvenokārt apraksta organizētu reliģiju mijiedarbību (Droogers 1989; Stewart and Shaw 1994), tomēr tiek uzsvērts, ka “ši brīža lietojumā antropoloģijā un reliģijas studijās, [šis termins] apzīmē dažādu reliģisko sistēmu vai tradīciju elementu sajaukšanos”, norādot, ka pētnieku interešu lokā ir arī sinkrētisms starp reliģiju un tradīciju, piemērojot katolicisma ietvaru esošo tradīciju turpināšanai un modificēšanai (DeMarinis 2014, 889–890).

Reliģiju pētnieks Mirča Eliade (Mircea Eliade, 1907–1986) jau 20. gadsimta vidū šķir jēdzienus “sagrālais” un “profānais”, tā iezīmējot bināro pretstatu kopumu (Eliade 1996, 19). Sabiedrībā, kas sakņota tradīcijā, vienmēr stingri nošķirta sakrālā un profānā telpa. Sakrālajai telpai dabā pieskaitāmi svētie koki, svētbirzis, svētavoti, svētakmeņi. Cilvēku radīta sakrālā telpa ir dažādi objekti, kas nes dievišķuma slodzi – dievnami, kapelas, ceļmalu krusti, svētbilžu telpa mājās. Dažkārt viens un tas pats objekts ir ar divkārtēju semantisko slodzi – pirts kā sakrāla vieta, ar kuru mitoloģijā saistīta likteņdievību klātesamība (dzemdībās, lai jauna dzīvība ienāktu pasaulē; dziedināšanas rituālos), un pirts kā ikdienišķas higiēnas nodrošināšanas telpa: “Rija bija svēta, bet pirts vēl svētāka” (Jurgens 1934, 145).

Profānā telpa attiecināma uz ikdienišķo. “Sagrālais tradicionāli saistīts ar priekšstatu par veselumu, savukārt profānais – ar priekšstatu par sadalīto, triviālo, daudzreiz atkārtojamo” (Kursīte 2017, 97). 21. gadsimtā arī unikālajos kultūrvēsturiskajos pieminekļos kā redzamu liecību var atrast priekšmetus, ko grūti savietot ne tikai ar sakrālo, bet pat skaisto, estētisko – daudzviet vietējo rokdarbnieču meistarīgos darbus aizvieto ar Polijā vai Ķīnā ražotām poliestera sedziņām, mežģīnēm, pat altārsegas un priesteru liturģiskos apģērbus ražo masveidā un ieved no ārzemēm. Jāpiemin, ka arī latviskajās kapsētās aizvien vairāk var ieraudzīt mākslīgos ziedus, tāpat daudzviet tie, kliežošī spilgti un nedabiski, nosacīti rotā sādžu krucifiksus. Šie daži piemēri rosina aizdomāties par svētuma jeb sakrālā “pretrunīgo un nenoteikto identitāti” (Lasmane 2017, 19).

Rit process, kad mūsdienu sabiedrībā veidojas jauna sakralitātes uztvere. Postmodernisms 20. gadsimta otrajā pusē ir atnesis robežu nojaukšanu vai to sapludināšanu, apzinātu rīcību rezultātā ir nojaukts šķērums starp sakrālo un profāno, dekanonizētas tradicionālās vērtības (reliģijā, mākslā u. tml.). Lielā mērā to veicinājis uztveres un uzskatu plurālisms (Lynch 2007; Lynch 2012). Folkloriste Janīna Kursīte (1952) min, ka “sagrālais asociējies ar kādas tautas, valsts svētumiem kā tādiem, tai skaitā arī literatūras, mākslas klasiku un tās atsevišķiem reprezentantiem, kas, līdzīgi kā tas praktizēts reliģijā, tikuši netiešā veidā kanonizēti” (Kursīte 2017, 97).

¹² The Editors of Encyclopaedia Britannica. Religious syncretism. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/religious-syncretism> (28.12.2024).

Kopš seniem laikiem cilvēka apziņā ar sakrālo saistījušās arī dažādas grafiskās zīmes. “Zīme ir tāds juteklīgs uztverams tēls, kas izsaka, aizvieto kaut ko citu” (Rubenis 1989). Ar tēlainās domāšanas palīdzību zīme ir mītiskās pasaules uzbūves un uztveres atslēga, tradicionālās kultūras mantojuma izpratnes kods. Zīme un simbols ļauj cilvēkiem, kuri tos atpazīst, sazināties vizuāli – ar tēlu palīdzību valodā bez vārdiem. Rotājums, kura zīmes ietver informatīvu saturu, ir ornamenti. Jēdziens “ornaments” atvasināts no latīņu “ornamentum” – ‘rotājums, greznojums’. Latviskais vārds, kas visbiežāk ticis lietots šai nozīmē, ir raksts, no tā attiecinot rakstīt, rakstīšana, rakstītāja.

“Kū, kūmeņi, tu struoduoji,
Pavasara dīneņā?

Kristdālam kraklu šivu,

Da zemei rakstīdama.” (LTD 36771 Rz Stirniene)

“Dainās simtām reižu tas [rakstīt] lietots sakarā ar godājamu darbību. [...] Senāk latvieši ar rakstu jeb ornamentu izrotāja ikvienu lietu, vai arī pašas lietas pamatveidā ielika ornamentālu motīvu. Arī tagad vajadzība rotāties un rotāt nav gluži izzudusi, kaut gan tas notiek šaurākos apmēros kā senāk. Ornamentu piekopj galvenā kārtā amatnieki, radīdami tā saukto lietišķo mākslu” (Brastiņš 1923, 7).

Ornaments bieži ietver simbolisku jēgu, lai arī to veidojošie elementi atsevišķi var būt formāli rotājumi, taču ornamenta uzbūve, ritmiskums un kompozīcija, radītais estētiskais un emocionālais iespaids var rosināt tajā rast pārdabisku spēku. Mākslinieks Valdis Celms (1943) vērš uzmanību uz vārda “rakstīt” saknē ietvertajām daudzajām darbības nozīmēm (izrotāt ar rakstu rokdarbu; fiksēt tekstu ar grafiskajām zīmēm; sacerēt, veidot tekstu; veikt ritmizētu darbību – kult ar spriguli rakstā (LLVV 62, 525–528)), kas norāda uz “uzsvērtu strukturālu darbību” (Celms 2007, 38).

Par ornamenta izcelsmes laiku uzskata agro neolītu, taču Austrumbaltijā uz raga un kaula priekšmetiem atrasti dažādi ornamenta pamatelementi jau vēlā paleolīta beigu periodā. Ornamentus parasti iedala četrās pamatgrupās: ģeometriskā, florālā (augu motīvi), zoomorfā (dzīvnieku tēli), antropomorfā (stilizētas cilvēku figūras). Dažkārt atsevišķā grupā izdala debess spīdekļus, kā arī ir jauktas grupas un pārejas formas, kur ornamentu ir savstarpēji saistīti un pāriet cits citā (Kraukle 2014, 3).

Latviešu ornamenti, kas, protams, nav nacionāli un teritoriāli strikti nodalīti, pieder kopīgajam, senajam indoeiropiešu mantojumam. “Viņu [latviešu] ornamentālās formas, kaut gan viegli uzminamas, tomēr tās ir mīkla, kas prasa zināmu nopietnību, lai tai tuvotos. [...] Ja par tautu mēdzot saukt ļaudis, kurus vieno kopēja valoda, tad par tautības noteicēju esot uzskaitāms arī ornamenti. [...] Ornamenti raksturojot tautu un kultūru [...]” (Brastiņš 1923, 11). Pētniece Zeltīte Barševska (1967) norāda, ka “latviešu tautas mākslai raksturīgs ģeometriskais ornamenti, kuru veido gadu tūkstošos izveidojušās zīmes jeb rotājošā raksta pamatelementi” (Barševska 2012, 43).

Zīmju nosaukumu lietojumā jau kopš 19. gadsimta beigām līdz pat mūsdienām nav pilnīgas konsekvences, pētnieki tās piedāvā klasificēt pēc dažādiem principiem (piemēram, Jānis Sudmalis (1887–1984), Jānis Niedre (1909–1987), Arvīds Dzērviņis

(1897–1942), Aleksandra Dzērvīte (1904–1996), Ernests Brastiņš (1892–1942), Jēkabs Bīne (1895–1955), Valdis Klētnieks (1905–1968), Guntis Eniņš (1933), Valdis Celms (1943) u. c.). Attiecīgi pielietotas dažādas katalogizācijas sistēmas, piemēram, ar atsauci uz mitoloģiju, dabas vai cilvēka radīto formu, uz ģeometrisko formu. Ornamentu figūrās plaši sastopami dažāda veida krusti, piecstaru, sešstaru un astoņstaru zvaigznes, skujiņas, līklocis, aplis, pusaplis, rombi u. c. Mitoloģijā tās ir Dieva zīmes (Dievs), citu dievību zīmes (Māra, Laima, Pērkons, Jumis, Ūsiņš), debess parādības (Saule, Mēness, Zvaigznes), ar aizsauli saistītās jeb htoniskās¹³ zīmes (Zalktis) u. c. Jāatceras, ka senatnē zīmēm bija simboliska jēga, tās nereti saistīja ar maģisku spēku – aizsardzību pret dažādām negatīvām ietekmēm (lietuvēna krusts), dievību labvēlības un svētības nodrošināšanu (zvaigzne jeb auseklis, Laimas slotiņa), auglības veicināšanu (Jumja zīme). Laika gaitā vairumam palikusi rotājošā funkcija, kuras mitoloģisko vai simbolisko skaidrojumu darinātāji vai lietotāji vairs neatceras un nemin, tiek nosaukts tikai apzīmējums, ko ģimenes vai sādžas ietvaros lieto intervētā persona. Daļa zīmju atklāj to sinkrētisko dabu, kā, piemēram, krusts – bijis zināms un sastopams kā pie senajām tautām, senajiem mitoloģiskajiem priekšstatiem, tā pielāgots jaunajam – kristīgajam pasaules redzējumam, saplūstot arī funkcijām – vairumā gadījumu krusta zīme tiek tulkota kā aizsardzības un svētības zīme gan folklorā, gan kristietībā.

Senatnē ornamenti strukturē telpu un veic maģisko funkciju, bet laika gaitā kļūst vairs tikai par estētisku elementu glītam noformējumam. Rotājošajam rakstam pārsvarā ir tipiska simetrija un līdzsvars, ritmiskums, tā veidošanā izpaužas kā zināmas sistēmas likumības, tā darinātāja radošās spējas. Lietotāju apziņā tās bija sakrālas zināšanas, ar kuru palīdzību varēja ietekmēt kādus procesus labvēlīgi vai tieši pretēji – virzīt uz negatīvu iznākumu, šāds ieskaits piemērojams ugunskrusta virzienam – uz labo vai uz kreiso pusi.

1. att. Tamborēts ērģeļu pārklājs ar greznu Austras koku Stirnienes baznīcā, darināts 20. gadsimta 70.–80. gados. Foto: Ieva Zepa, autores privātais arhīvs.

¹³ Htonisks – attiecināms uz zemes un pazemes iemītniekiem; zemes un pazemes dievībām un gariem; tāds, kas mīt zemē vai pazemē.

Stirnienes draudzē 20. gadsimtā lūgšanu stūrīšos (Krasovska 2023, Priževote 2008, Vaivode 1996 u. c.) sedza baltos darbus – smalki izstrādātus tīkla un rišeljē tehnikā; krāsainus izšuvumus klājdūrienā vai krustdūrienā ar ģeometriskajiem ornamentiem, kur rakstu zīmēs rodami krusti (slīpais un taisnais), zvaigznes, jumis, skujiņa, līklocis, vertikālais un horizontālais pusaplis, aplis, rombi u. c. Intervētās personas rāda izšuvumus ar vispārīgiem ziedu motīviem, dažkārt ar kristīgo simboliku – krustu, vīnogām, liliju ziediem. Sastopamas baltas tamborētas sedziņas, kurās rodami ģeometriskā ornamenta elementi (1. att.), tāpat nelielas austas linu sedziņas – parasti baltas, ar ieaustām simetriskām svītrām vai nelielu raksta joslu galos. Līdzīgu ainu Varakļānu apkaimē apraksta novada kultūrvēstures pētnieks Jānis Broks (1919–2007):

“Bogōtōkōs mōjōs, kur bez gultom, golda un drēbu skapa voi skreines beja veļ taida mēbele kai kumūde, krucifiksam dažkōrt beja vīta uz tōs. Krysts nikod natika lykts iz kailas kumūdes, bet uz lelōkas voi mozōkas sagas, dažreiz tei beja izšyusteita bogōtim latviskim rokstim, cytu reizi tamburāta” (Broks 1981, II, 676).

Sedziņas mājas lūgšanu vietā vai sādžu krucifiksa namiņos tika bieži mainītas ne aiz pārlietas netīrības, bet paužot mīlestību uz Dievu, dāvējot labāko un skaistāko, kā arī cildinot saimnieces darba tikumu. Kādā mājā zem krucifiksa paklātā sedziņa nav bijusi gana labi izgludināta, to kaimiņu sievas nopēlušas: “Kai gūs [govs] gramūklis” (Vaivode 2018).

Visos Latvijas reģionos sens ieradums ir rotāšana ar papīru, ko jau 19. gadsimtā piemin vācbaltiešu cilmes teologs un valodnieks Augusts Bīlenšteins, aprakstot, ka istabas rotājumos izmantoja krāsainu papīru, ēvelskaidas, putnu spalvas (Bīlenšteins 2007, 417). Vēl 20. gadsimta beigās vecās lauku mājās var sastapt svētbilžu kaktus, kur plauktiņš noklāts ar balta papīra loksni, kurā iegrieztas simetriskas figūras [rombiņi, aplīši], gar malu bārkstis vai ieapaļi robiņi;¹⁴ ziemas periodā vāzē ir kreppapīra puķes, izlocītas no papīra un salvetēm (Bernāne 2023; Putriča 2022), pat no krāsainām plastmasas mapītēm izgrieztas puķes, kas piestiprinātas pie kokteiļsalmiņiem kātiņu vietā (Eiducāne 2023). Vēlāk, jau 21. gadsimtā atsevišķos gadījumos parādās rūpnieciski ražotas mākslīgās puķes, plastmasas zaļumu vijas, arī Ziemassvētku eglīšu elektriskās virtenes (Eiducāne 2023).

20. gadsimta otrajā pusē Latvijā valda padomju okupācijas režīms, kam raksturīga materiālisma un ateisma ideoloģija. Atbilstoši šiem ieskatiem tiek veidota jaunā padomju cilvēka domāšana un dzīvesveids, tiek noliegtas gan kristīgās, gan nacionālās vērtības, iznīcināta iepriekšējā saimnieciskā sistēma, notiek piespiedu nacionalizācija un kolektivizācija, represijas, kam ir tālejošas sekas kā indivīdu personīgajā dzīvē, tā nācijas eksistencē kopumā.

¹⁴ Līdzīgs rotāšanas ieradums aprakstīts Andrupenes pagastā u. c. (Pāvuliņa 1931, 110–111).

2. att. Parastā liturģiskā laika altārsega (lietota no abām pusēm) Stirnienes draudzē, austa Stirnienē 20. gadsimta 60. gados. Ornamentā izmantots Mēness krusts, skujiņa un Laimas slotiņa. Zvaigžņu deķa variācija. Foto: Ieva Zepa, autores privātais arhīvs.

Autorei, atceroties gan savu bērnību 80. gados, gan intervējot iedzīvotājus un uzklusot dzīvesstāstus Latgalē, ir pamats domāt, ka pietiekami liela daļa cilvēku šeit uzticami glabāja kā nacionālās, tā kristīgās vērtības. Dažkārt tas notika neapzināti, rīkojoties intuitīvi, atklājoties kā audzināšanas rezultāts, kas nodots no paaudzes paaudzē. Citkārt – prasot personīgo drosmi, vēl kādā reizē – lavierējot starp politisko varu un oficiālo Baznīcas nostāju (piemēram, attiecībā uz tautas simboliku kā zināmu bīstamu elementu, ko no dažādiem rakursiem var uzlūkot kā nacionālisma vai pagānisma izpausmi), arī ziedojot laiku, personīgos materiālos līdzekļus un darbu (piemēram, gatavojot tautastērpus baznīcu procesijām vai liturģiskās drēbes) (skat. 2. att.).

Varakļānu draudzes Silinīku sādžā Anna Zepa atminas par 20. gadsimta 50. gadiem: “[..] Aglyunis bazneica pēc kara beja izpūsteita, aizbraucem iz atlaidom¹⁵ – a oltori pliki, nabeja tī nikaidu oltora deču, vyss sadedzs kara gunī. I tai mes Silinīku i Grozu dzeraunis sīvys sarunōjom – tei tok myusu bazneickunga Aļoza Broka bazneica. Sagudrōjom, sasasvīdem, sapērkom dīgus i izaudem vysim 16 oltorim šmukus dečus tautiskā rokstā. Naz voi vel ira koč vīns dzeivs, itys tok beja ņiule kaidi 70 godi atpakaļ” (Zepa 2023). Grūti spriest, kāds bija konkrētais “tautiskais raksts”, taču baznīcas tekstilijās atpazīstama ieausta mitoloģiskā Dieva, Māras, Laimas zīme, krusti, skujiņa u. c. (skat. 3. att.). Uzdodot jautājumu intervētajām personām, kādēļ izvēlēta kāda no zīmēm vai ornaments, visos gadījumos sekoja atbilde, ka “vērūs, kai šmukōk”, “kas ar kū lobōk atpas [sader], tū salyku”. Jautājot par zīmju nosaukumiem un nozīmi, tiek saukts uzskaitījums: “ite jumeits, Mōrys krysts, krysts, sleipais krysts, zvaigzneite voi

¹⁵ Atlaidas – katoļticīgā tauta Latgalē tā dēvē dievkalpojumus, kuros par aktīvu dalību, izpildot Baznīcas noteikumus, var saņemt pilnīgas vai daļējas atlaidas – laicīgā soda atlaišanu par grēkiem (Rubulis 1990, 19–20).

ausekleits, sauleite, skujeņa, Saulis kūks”, bet ne reizi netiek pieminēta vai skaidrota simboliskā vai mitoloģiskā nozīme.

3. att. Parastā liturģiskā laika altārsegas fragments, darināts 20. gadsimta 50. gadu sākumā.
Tautas ģeometriskā ornamenta un kristīgās simbolikas apvienojums.

Foto: Ieva Zepa, autores privātais arhīvs.

Pēc Otrā pasaules kara, kad arī Stirnienes baznīca bija stipri izpostīta, draudzes sievas pēc kolhoza un mājas darbiem pulcējās draudzes mājā jeb plebānijā, lai vakaros petrolejas lampas gaismā kopā darinātu baznīcai nepieciešamās tekstilijas. Krustdūrienā uz pašautas lina pakulu maisa drēbes izšuva paklāju pie centrālā altāra 4 x 6 m un divus mazākus 3 x 4 m pie sānu altāriem. Vidū augu motīvs – liliju ziedi, malu izšuvumā un apaudā – ģeometriskā ornamenta elementi. Līdzīgā stilistikā un saskaņotā vīnsarkanā tonī austas arī Kristus Dzimšanas svētku jeb Ziemassvētku liturģiskajā laikā lietotās altārsegas. Dominējošās kompozīcijas sadalījuma līnija atgādina simetriski variētu Dieva un Māras zīmi.

Šujot paklāju, dziedātas tautasdziesmas, pārrunāts par baltām un nebaltām dzīves dienām, par vieglajiem meitas un sūrajiem sievas gadiem. Helēna Mestere kādā vakarā stāstījusi par savām kāzām: “Mōseņis meilōs, kōzu vokorā doncōju jau ar sovū veiru, valcīrejam i grīžam danci. Radzu kai cytys meitys ar taidu kai skaudeibu iz maņa verās, a as kai dabasūs beju. Ūtrā reitā pīzacēlem pēc kōzu nakts, mōseņys meilōs, ko as jyus soku – tai i nūdūmōju – kodā elnē asu tykuse” (Vaivode 2018). Baznīcas tekstiliju izgatavošanā piedalījās Helēna Vaivode, Helēna Mestere, Genovefa Putriča, Veronika Ozoliņa, Veronika Slūka, Marija Slūka, Bārbala Vilkauša (“Posta Baiba”) un daudzas citas. Kuras nevarēja līdzēt ar darbu, atbalstīja materiāli.

Daudzās Latgales baznīcās tautiskās jostas izmantotas pie zvana, kurš atrodas pie sakristejas durvīm un kuru iezvana, uzsākot dievkalpojumu. Atašienes, Barkavas, Rikavas u. c. baznīcās ar tautisko segu apsedz koka paliktni, uz kura novieto bērēs zārku. Pat spilvens, uz kā biktskrēslā sēž priesteris (jo vairums baznīcu nav

apkurināmas), izšūdināts ar ornamentiem. Krāsu izvēli noteica gan rokdarbnieces iekšējā izjūta un gaume, temperaments, arī izglītība, gan praktiski apsvērumi – kādi materiāli (diegi, dzijas, audumi) un kādās krāsās (nereti netipiski košās, ne tā saucamajās “latviskajās” krāsās¹⁶) bija pieejami deficīta laikos.

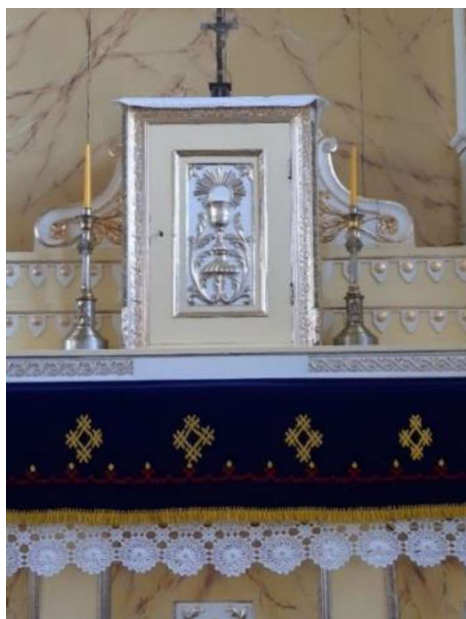
Pēc liturģiskajiem priekšrakstiem priesteris pirms dievkalpojuma sakristejā simboliski mazgā rokas. Stirnienes baznīcā bīskapa vizitācijās roku slaucīšanai izmantots īpaši smalki austs balts dvielis, kur saaušts lins ar zīda diegu, vizuāli radot spoža baltuma un mirdzuma efektu. Ikdienā izmantots linu dvielis ar Stirnienes pusei raksturīgo krāsaino ieaudumu. Dvieļu ornamenta pamatā ir galdiņš – četrstūra forma, “kas dažādās kombinācijās ieaušts, simbolizēja pasauli tās veselumā” (Kursīte 2008, 196). Šāds dvieļa paraugs ar identisku musturu atrodams arī 20. gadsimta 20. gados folkloras ekspedīcijas laikā savāktajos etnogrāfiskajos materiālos. Ieaustais krāsainais diegs papildina drelli¹⁷ austu dvieli, raksts izkārtots simetriski. Dvieļu galos tamborētas trijstūrveida apakšmalas formas (gludās un kāpnīšveida) mežģīnes¹⁸ (Barševska 2012, 46) ar zvaigznītes, krustiņa un līkloča ģeometriskā ornamenta pamatelementiem.

Adventa un Gavēņa laikā, kad Baznīcā liturģiskajās drēbēs un noformējumā tiek izmantota violetā krāsa, Stirnienes baznīcā arī 21. gadsimtā altārus apsedz ar mēli zilām vilnas altārsegām, ko rotā zeltaini dzeltenī raksti – Jumis, dubultkrusts (saukts arī par akas zīmi), papildinot ar citām līnijām. No attāluma rodas vizuāla šķietamība, ka altāri ir pārklāti ar arheoloģiskā tērpa villainēm, kurās iestrādāti bronzas elementi (skat. 4. un 5. att.). Stāsts par šīm altārsegām no ilggadējās baznīcas saimnieces Helēnas Vaivodes atmiņām: “Pēckarā bazneiceņa beja apdaguse, plyka i naboga. Vel koč kai sašyvom boltūs oltora dečus, a tymsūs nabeja. I tod myusim ar mōsom vīns radne [radinieks] nu ōrzemem atsyuteja šmuki zyly vylnys drēbi deļ zīmys mēteļu. A mes ar mōsom sasprīdem – voi ta mes plykys voi bosys paliksem, i sašyvom bazneiceņai Gavēņam tymsūs oltorsagys, tī vaira vajaga” (Vaivode 2018).

¹⁶ Latviskās krāsas – 20. gadsimta 30. gados valsts mērogā mākslinieku un rokdarbu speciālistu rokdarbniecēm ieteiktās krāsas. Nacionālās ideoloģijas vadlīnijās par latviskajām bija atzītas brūnā, zaļā, dzeltenā krāsa dažādos toņos, iesakot izvairīties no slāvu tautām raksturīgajiem spilgto krāsu kontrastiem.

¹⁷ Drellis – aušanas paņēmiens, kur auduma pamatu un rakstu veido divu sējumu savienojums; arī šādā paņēmienā austs audums.

¹⁸ Plašāk skat.: Barševska, Z. (2012) *Latgales rotātie dvieļi 20. gadsimtā*. Daugavpils: Saule.

4. att. un 5. att. Adventa un Gavēņa laika altārsegas fragments, darināts 20. gadsimta 60. gados. Foto: Ieva Zepa, autores privātais arhīvs.

Latgales dievnamos, bet it īpaši “pi obrozim” mājās vai pie sādžu krucifiksiem ieraugām pārsteidzoši solidāri apvienotu ģeometrisko ornamentu un ar kristietības starpniecību ieviesto stilizēto augu ornamentu, kā arī pašu kristīgo simboliku – krustu un biķeri. Reliģiju pētnieks Valdis Tēraudkalns (1964) norāda, ka kristietībai būtu jācenšas mazināt sašķeltība kā indivīda iekšējā būtībā, tā sabiedrībā un jāveicina savstarpēji respektējoša, dialoga meklējumi sabiedrībā, kur pastāv viedokļu plurālisms un dažādi dzīvesveidi, nevis jāuztver atšķirīgo pasaules skatījumu iesaistīšana dialogā kā kristīgās vērtības apdraudošs sinkrētisms (Tēraudkalns 1999).

Atskatoties uz 20. gadsimta 90. gadiem, jāatceras, ka tika dibinātas folkloras kopas, sabiedriskajās telpās tika izvietoti auseklīši un cita veida ornamentēti dekora piederumi kā latviskuma zīmes. Tajā pašā laikā aktivizējās arī kristīgo vērtību piekritēji, apzinot kristīgās tradīcijas. Daudzviet Latgalē, arī Atašienē, Barkavā, Stirnienē, Varakļānos folkloras kopās dziedāja tās pašas baznīcas kora dziedātājas. Tautastērps bija goda apģērbs kā koncertā, tā sagaidot bīskapu, kurš padomju okupācijas laikā īstenoto antirelīģisko ierobežojumu dēļ piecdesmit gadus nebija vizitējis Stirnienes draudzē (skat. 6. att.).

6. att. Bīskapa Jāņa Pujata vizitācija Stirnienes baznīcā (1993). Aiz bīskapa draudzes kora un arī pagasta folkloras ansambļa dziedātājas Jokstu Ģele, Kassalīšu Tekle, tālāk aktīva draudzes locekle Vašku Brone (no kreisās). Foto: Konstantīns Priževovs, autores privātais arhīvs.

Zīme ir vizuālā valoda, viens no veidiem, kā cilvēks var komunicēt ar pasauli, atklājot savu pasaules redzējumu, savas saknes un identitātes kodu. Ar zīmi ietekmē un caur zīmi ietekmējas. Stirnienes apkaimē lietuvēna krusts kā aizsardzības zīme vēl atrodamas senākajās koka celtnēs. 2023. gadā, izbūvējot jaunas mājas pamatus, to stūros iezīmēts slīpais krusts. Uz jautājumu – kādēļ, seko vienkārša un stabila atbilde: “Tai jūdora” (Dienasgrāmata 2023).

Vairākām tekstilijām, kas darinātas un izmantotas baznīcā, ir savs stāsts – tās darinātas kā dāvinājums baznīcai, pateicība vai lūgums Dievam vai piemiņas velte. Varakļānu dekāns Antons Boldāns (1930–2016), kurš no 1990. līdz 1997. gadam apkalpoja arī Stirnienes draudzi, stāstīja: “Vīna jauna meita maņ padōvynōja rokstainus cymdus – iz malna skaists [sarkans] mustris. I saceja – tu maņ lobu veiru izlyudz” (Dienasgrāmata 1996). Kopumā vērtīgākās informācijas sniedzēji ir vietsēži (William, Craith, Kockel 2015) – indivīdi, ģimenes un dzimtas, kas ilgstoši dzīvo vienā teritorijā un kas tradīcijas un vēstījumus glabā un nodod tālāk. Ikkatrs dzīvesstāsts ir svarīga liecība, ar ko atklāt sociālās grupas pieredzi dažādību un katra individuālā dzīvesstāsta vietu kopējā kultūrā (Samuel, Thompson 1991, 2).

Pētījuma veikšanas laikā valdošais pāvests Francisks (Franciscus, 1936–2025) norāda uz evaņģelizācijas balstīšanos vietējā kultūrā, uzsverot, ka “tas ir veids, kā pieņemtā ticība iemiesojas kultūrā un tiek nodota tālāk” (Francisks 2013, 125). Izskan mudinājums sargāt saknes (Francisks 2019, 33), kā risinājums kultūru sadursmes problemātikai tiek piedāvāts aicinājums uz dialogu un sadarbību, kas neapdraud

identitāti, bet gan to bagātina (Francisks 2019, 37). Pāvests [attiecinot uz Amazones]¹⁹ evaņģelizējamo tautu pirmiedzīvotāju kultūru, vedina uz domu, ka šī kultūra ietver dievišķu gudrību (Francisks 2019, 32). Pēc tā vadoties, priesteris Pēteris Skudra (1990) norāda, ka šie principi ir attiecināmi arī uz Latvijas kultūrvidi, kuras daļa ir tās folklorā (Skudra 2025, 23–24). Priesteris Andris Vasiļevskis (1977) priekšlasījumā Mineapolises latviešu draudžu ekumeniskajā vakarā²⁰ atklāj arī uz Stirnienes draudzi attiecināmu skatījumu, kā “sadzīvo senču dzīvesziņa ar kristīgo garīgumu, kas baznīcu izgaismo, un laužoties caur prizmu (tautu) rada unikālu baznīcas krāsu un toni, kādu tikai šī tauta vai nācija spēj tai piešķirt” (Vasiļevskis 2015). Visbeidzot intervijā par Ziemassvētku tradīcijām etnomuzikologs Valdis Muktupāvels (1958) kodolīgi rezumē: “Baznīca un tautas ieražas – viss ir apvienojies un ir bijis viens veselums. Līdz ar to no etniskās kultūras viedokļa mēs redzam, ka kristietība ietilpst latvietībā, respektīvi kristietība un latvietība nav savstarpēji izslēdzošas, bet ir viens veselums” (Muktupāvels 2024, 13).

Rakstā iespējams tikai ieskicēt daļu no Stirnienes apkaimes sakrālās telpas (lūgšanu vieta privātajā telpā un Stirnienes Romas katoļu baznīca kā publiskā telpa) un tajā izmantotos ornamentus un to elementus, kas galvenokārt atrodami tekstilijās. Plašāks pētījums ļautu uzlūkot arī ceļmalu krucifiksus un lūgšanu namiņus, kapsētas, kas tad arī aptvertu izpētes objektu sarakstu, jo šajā apvidū vairākus gadsimtus valdošā katoliskā tradīcija ir atstājusi stabilu izpratni par sakrālo kā nesaraujami saistītu ar kristīgo pasaules redzējumu. Tālāku pētījumu rezultātā šīs specifiskās iezīmes varētu plašāk attiecināt uz Latgales katoļticīgajiem iedzīvotājiem kopumā.

Kaut arī sinkrētisms kā termins ir ļoti vispārīgs un ietver pretrunas (Droogers 1989, 13–15), nepieciešams precizēt, ka Stirnienes draudzē novērojamais sinkrētisma process ir raksturojams kā katolicisma un pirmskristīgo priekšstatu neapzināta ilgtermiņa mijiedarbība, kurā abi šie elementi nekonfliktē – rotājošā raksta zīmju, ticējumu un tautas paražu inkorporēšana ticībā, kā arī katolisko objektu un sakramentāliju lietošana veidos, kurus iedvesmo latviskās tradīcijas, netiek uzskatīta par zaimojošu, tieši otrādi – par neatdalāmām daļām, kuras viena otru papildina un bagātina.

Lai arī rokdarbos sastopamas senās rakstu zīmes, to izmantošana darinātāju apziņā saistīta ar estētisku daili apvienojumā ar dziļu ticību un mīlestību uz Dievu, lai piepildītu katolisko aicinājumu labāko dāvēt Visaugstajam. Tādējādi var secināt, ka dievnamu un mājas lūgšanu vietu tekstiliju rotājumos klātesošie ģeometriskie ornamentu ir vairs nedz maģiskās un senās pirmskristīgās sakrālās informācijas nesēji, bet to darinātāju skaistuma izjūtas izpausme. 21. gadsimtā šajā jomā svarīgākais ir saglabāt senos artefaktus, novērtējot to kultūrvēsturisko bagātību, un turpināt darināt

¹⁹ Amazones reģionam veltītā Bīskapu sinode (2019).

²⁰ Ekumēniskais garīgais vakars Celsmes dienu ietvaros St. Paulas evaņģēliski luteriskajā draudzē 2015. gada 15. oktobrī Mineapolē (ASV).

jaunos tautas mākslas priekšmetus, izmantojot talantus, prasmes, zināšanas un saglabājot tradīciju nākamībai.

Avotu un literatūras saraksts

Bernāne, Antoņina. Dzīvesstāsta intervija. Ierakstīja Ieva Zepa Preiļu novada Sīļukalna pagasta Čaunānu sādžā 2023. gada 14. martā. Ieraksts (155 minūtes, latgaliešu valodā) glabājas autores privātajā arhīvā.

Dienasgrāmata (1990–2025). Glabājas autores privātajā arhīvā.

Draudzes reģistrācijas dokumenti. Stirnienes sv. Laura draudzes arhīvs. Glabājas Stirnienes sv. Laura Romas katoļu baznīcā.

Eiducāne, Veneranda. Dzīvesstāsta intervija. Ierakstīja Ieva Zepa Preiļu novada Sīļukalna pagasta Pelšu-Zlēmešu sādžā 2023. gada 25. janvārī. Ieraksts (72 minūtes, latgaliešu valodā) glabājas autores privātajā arhīvā.

Grudulis, Jānis. Atmiņu stāstījums par bērnību Stirnienes Čaunānu sādžā. Pierakstīja Ieva Zepa Riebiņu novada Sīļukalna pagasta Teilānu sādžā 2019. gada 19. janvārī. Pieraksts (7 lpp., latgaliešu valodā) glabājas autores privātajā arhīvā.

Krasovska, Veronika. Dzīvesstāsta intervija. Ierakstīja Ieva Zepa Preiļu novada Sīļukalna pagasta Kapinīku sādžā 2023. gada 25. janvārī. Ieraksts (117 minūtes, latgaliešu valodā) glabājas autores privātajā arhīvā.

Priževote, Genovefa. Stāstījums par Stirnienes apkaimi. Pierakstīja Ieva Zepa Madonas rajona Varakļānu pagasta Stirnienē 2008. gada 3. jūlijā. Pieraksts (4 lpp., latgaliešu valodā) glabājas autores privātajā arhīvā.

Putriča, Genovefa. Dzīvesstāsta intervija. Ierakstīja Ieva Zepa Preiļu novada Sīļukalna pagasta Putriču sādžā 2022. gada 19. aprīlī. Ieraksts (150 minūtes, latgaliešu valodā) glabājas autores privātajā arhīvā.

Vaivode, Helēna. Stāstījums par Stirnienes baznīcu, draudzi, tradīcijām. Pierakstīja Ieva Zepa Madonas rajona Varakļānu pagasta Stirnienē 1996. gada 1. un 2. novembrī. Pieraksts (12 lpp., latgaliešu valodā) glabājas autores privātajā arhīvā.

Vaivode, Helēna. Stāstījums par Stirnienes apkaimi. Pierakstīja Ieva Zepa Varakļānu novada Varakļānu pagasta Stirnienē 2018. gada 14. un 15. janvārī. Pieraksts (16 lpp., latgaliešu valodā) glabājas autores privātajā arhīvā.

Vilkaušs, Imants. Dzīvesstāsta intervija. Ierakstīja Ieva Zepa Preiļu novada Sīļukalna pagasta Jaungaiļu sādžā 2024. gadā 18. novembrī. Ieraksts (171 minūte, latgaliešu valodā) glabājas autores privātajā arhīvā.

Zepa, Anna. Stāstījums par apkaimes tautas un baznīcas tradīcijām. Pierakstīja Ieva Zepa Varakļānu novada Varakļānu pagasta Silinīkos 2023. gada 12. martā. Pieraksts (5 lpp., latgaliešu valodā) glabājas autores privātajā arhīvā.

Adams, T. (2021) The Art of Autoethnography. Publiska lekcija. *Educational Research* – Lancaster University. <https://youtu.be/2-CyUBLhk6Q?si=jFcZd5OzgO8MjtPL> (27.12.2024).

Adams, T. E., Holman, J. S., Ellis, C. (2022) *Handbook of Autoethnography*. Tony E. Adams, Stacy Holman Jones, Carolyn Ellis, eds. New York: Routledge. 564 p.

- Barševska, Z. (2012) *Latgales rotātie dvieļi 20. gadsimtā*. Daugavpils: Saule. 138 lpp.
- Beitnere, D. (2008) Dzīves robežsituāciju stāsti Vārkavas ekspedīcijas materiālos. Grām.: Kursīte, J. un Stauga, J., sast. *Vārkava: Tradicionālā kultūra un mūsdienas*. Rīga: Madris. 146.–156. lpp.
- Bīlenšteins, A. (2007) *Latviešu koka iedzīves priekšmeti*. Rīga: Jumava. 488 lpp.
- Brastiņš, E. (1923) *Latviešu ornamentika. Elementi*. Rīgā: “Vālodzes” apgādība. 91 lpp.
- Broks, J. (1981) *Klōnu pusē. Īskots Varakļōnu apvyda vēsturē leidz 1980. godam. I–II daļa*. Manuskripts. 820 lpp.
- Boylorn, R. M., Orbe, M. P., eds. (2014) *Critical Autoethnography: Intersecting Cultural Identities in Everyday Life*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315431253> (27.12.2024).
- Cakuls, J. (1997) *Latvijas Romas katoļu draudzes*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrīja. 780 lpp.
- Chang, H. (2008) *Autoethnography as Method*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315433370> (27.12.2024).
- Celms, V. (2007) *Latvju raksts un zīmes*. Rīga: Folkloras informācijas centrs. 272 lpp.
- DeMarinis, V. (2014) Syncretism. In: Leeming, D. A., eds. *Encyclopedia of Psychology and Religion*. Springer, Boston: MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-6086-2_679 (28.12.2024).
- Droogers, A. (1989) Chapter 1 Syncretism: The Problem of Definition, the Definition of the Problem. In: *Dialogue and Syncretism*. Leiden, The Netherlands: Brill. https://doi.org/10.1163/9789004669918_003 (28.12.2024).
- Eliade, M. (1996) *Sakrālais un profānais*. Rīga: Minerva. 189 lpp.
- Franciskus. (2013) *Apostolisches Schreiben Evangelii Gaudium*. https://www.vatican.va/content/francesco/de/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20131124_evangelii-gaudium.html (20.02.2025).
- Franciskus. (2019) *Schlussdokument. Amazonien. Neue Wege für die Kirche und für eine ganzheitliche Ökologie*. <http://secretariat.synod.va/content/sinodoamazonico/en/documents/schlussdokument-amazonien--neue-wege-fuer-die-kirche-und-fuer-e.html> (25.02.2025).
- Franciskus. (2020) *Nachsynodales Apostolisches Schreiben Querida Amazonia*. https://www.vatican.va/content/francesco/de/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20200202_querida-amazonia.html (25.02.2025).
- Gerring, J. (2017) *Case Study Research: Principles and Practices*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 279 p.
- Howes, C. (2020) Life Writing. *Oxford research encyclopedia*. <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780199799558/obo-9780199799558-0151.xml> (03.09.2023).
- Jurgens, K. (1934) *Mana vectēva nostāsti. No mūsu tautas dzīves*. Rīga: A. Gulbja apgāds. 151 lpp.
- Kraukle, D. (2014) *Ornaments*. Rīga: Zvaigzne ABC. 40 lpp.

- Krūmiņš, A. (2003) *Latgales koka baznīcas*. Rīga: SIA "J.L.V." 248 lpp.
- Kučinskis, S. (1981) Latvijas zemju katoļu draudžu attīstība un kultūra pēc reformācijas. *Dzimtenes kalendārs 1982. gadam*. Västerås, Sweden: apgāds Trīs rozes. 57.–177. lpp.
- Kursīte, J. (2008) *Sfumato nesfumato*. Rīga: Madris. 264 lpp.
- Kursīte, J. (2017) Sakralitātes jeb svētuma uztvere mūsdienās. Grām.: *LZA Vēstis A daļa*. http://archive.lza.lv/LZA_VestisA/70_1/9_Janina%20Kursite.pdf (12.12.2022).
- Lasmane, S. Svētuma identitāte un komunikācija. Grām.: *LZA Vēstis A daļa*. http://archive.lza.lv/LZA_VestisA/70_1/4_Skaidrite%20Lasmane.pdf (12.12.2022).
- Latvijas pagasti, I–II. Enciklopēdija*. (2001–2002). Rīga: A/S Preses nams.
- Likums par Latvijas teritorijas iedalīšanu apriņķos. *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums Nr. 11 (03.07.2024)*. Rīga: Valsts tipogrāfija. [https://periodika.lndb.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#panel:pa|issue:1112087|article:DIVL118|query:un%20likumu%20Likums%20par%20Latvijas%20teritorijas%20iedal%C3%AD%C5%A1anu%20apri%C5%86%C4%B7os%20\(03.07.1924\)](https://periodika.lndb.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#panel:pa|issue:1112087|article:DIVL118|query:un%20likumu%20Likums%20par%20Latvijas%20teritorijas%20iedal%C3%AD%C5%A1anu%20apri%C5%86%C4%B7os%20(03.07.1924)).
- LLVV *Latviešu literārās valodas vārdnīca, sēj. 62*. (1987) Rīga: Zinātne. 525.–528. lpp.
- LTD *Latvju tautas dainas, I*. (1928) Prof. J. Endzelīns, red., R. Klaustiņš, sakārt. Rīga: Literātūra. 899 lpp.
- Lynch, G. (2007) *The New Spirituality. An Introduction to Progressive Belief in the 21 Century*. London, New York: I. B. Tauris. 224 p.
- Lynch, G. (2012) *The Sacred in the Modern World: A Cultural Sociological Approach*. London, New York: I. B. Tauris. 192 p.
- Muktupāvels, V. (2024) Latviskos Ziemsvētkus meklējot. *Svētdienas Rīts*. Decembris 2024 (12). Rīga: LELB. 12.–15. lpp.
- Pāvuliņa, Kr. (1931) Pušķi un pušķojumi tautas tradīcijās. Grām.: *Latvju tautas dainas, VIII*. Rīga: Literātūra. 103.–145. lpp.
- Puisāns, T. (1997) *Vēstures mozaīka*. Rēzekne: Latgales kultūras centra izdevniecība. 378 lpp.
- Rubenis, A. (1989) *Senās zīmes un simboli*. Rīga: Rep. mākslas mācību ietāžu metodiskais kabinets. 59 lpp.
- Rubulis, A. (1990). *Katoļu rokasgrāmata*. Luvēna: Gaisma. 316 lpp.
- Samuel, R., Thompson, P. (1991) Introduction. In: *The Myths We Live By*. Raphael Samuel and Paul Thompson, eds. London and New York: Routledge. Pp. 1–22.
- Skudra, P. (2025) *Latvijas kristiešu viedoklis par kristietības un folkloras attiecībām pāvesta Franciska apustuliskā pamudinājuma "Querida Amazonia" gaismā*. Maģistra darbs. Rīga: Rīgas Augstākais reliģijas zinātņu institūts. 58 lpp.
- Stewart, C., Shaw, R. (1994) Introduction. In: *Syncretism/Anti Syncretism*. London: Routledge. Pp. 1–26. <https://doi.org/10.4324/9780203451090> (27.12.2024).
- Stake, R. E. (1995) *The art of case study research*. London: SAGE Publications. 192 p.
- Strods, H. (1996) *Latvijas Katoļu Baznīcas vēsture (1075.–1995.)*. Rīga: Poligrāfists. 386 lpp.

Šķiņķis, P. Administratīvi teritoriālais iedalījums Latvijā. *Nacionālā enciklopēdija*. <https://enciklopedija.lv/skirklis/22981> (23.04.2022).

Tēraudkalns, V. (1999) Postmodernisma izaicinājums kristietībai. *LZA Vēstis A daļa, Nr. 04-05-06*. Rīga: LZA. 89.–95. lpp.

The Editors of Encyclopaedia Britannica. Religious syncretism. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/religious-syncretism> (28.12.2024).

Vasiļevskis, A. (2015) Referāts. Baznīca – dimants, tauta – šķautne, Svētais Gars – gaisma. Ekumēniskais garīgais vakars Celsmes dienu ietvaros St. Paulas ev. lut. draudzē 2015. gada 15. oktobrī, Mineapole (ASV). St. Paulas katoļu draudzes priekšnieka Jāņa Dimanta vēstule. *Zinotājs*, Nr. 79: 2 lpp.

William, L., Craith, M. N., Kockel, U. (2015) *A Companion to Heritage Studies*. Wiley Online Library, 597 p.